

AKIYAMA SHINGO

PÁLINKAFOGYASZTÁS DEBRECENBEN A XVIII. SZÁZADBAN ÉS A XIX. SZÁZAD ELEJÉN

A régi debreceniek alkoholfogyasztási kedvére és szokásaira a kocsmák nagy számából és megoszlásából tudunk következtetni. Első felismerésünk az lehet, hogy a városbeliek leginkább borivók voltak. Debrecenben a XIX. század elején a város árkein belül 16 boros kocsmá működött. Mellettük mindössze 2-2 kizárólag pálinkát és sört áruló kocsmát találhatunk. Megelőzőleg, a XVIII. században olyan nyilvános helyiség, ahol sört és pálinkát lehetett inni, ennél is kevesebb volt. Ezért nem mondhatjuk, hogy akár a pálinka, akár a sör fontosabb szerepet játszott volna a hajdani debreceniek életében, mint a bor. Forrásainkban mégis gyakran találunk olyan utalásokat, amelyek fogyasztásukkal állnak kapcsolatban. Munkánkban azt igyekszünk kideríteni, hogy a XVIII. században és a XIX. század elején milyen pálinkafajtákat ismerhettek a debreceniek, hogyan főzték vagy honnan hozták azt, mit, mennyit és hogyan ittak belőle?

1. A PÁLINKAÁRUSÍTÁS RENDSZERE

1.1. A pálinka mint a város bevételi forrása

Közismert, hogy az italok árusításából, a bor-, sör- és pálinkamérésből befolyt jövedelem a város bevételeinek legfontosabb részét alkotta. Alapjául az ún. királyi kisebb haszonvételek joga szolgált, amelyet királyi adomány biztosított a városoknak. Az italmérési jog mellett a vásártartás, a húsvágtatás és húsmérés, a malomtartás stb. joga tartozott még hozzájuk. Az italmérésből származó jövedelem a XVIII. században Debrecen városi jövedelmeinek átlagosan több, mint felét tette ki.¹ Debrecen városa a XVI. század óta rendelkezett a pálinkamérés jogával.² Ha a város italmérésből származó tiszta hasznát italfajtánként összehasonlítjuk, az alábbi táblázatot kapjuk.³ Az italfajták között tehát a bor játszotta a legfontosabb szerepet, a pálinka 10–40%-kal a második helyen állt, míg a sörből származó jövedelem mindig csekély maradt.

1. TÁBLÁZAT

Tiszta haszon italfajtánként

	1742		1759		1768		1797/98		1808/09		1814/15		1820/21	
	ft	%	ft	%	ft	%	ft	%	ft	%	ft	%	ft	%
Bor	9 517	40,0	14 477	62,1	16 077	59,5	18 331	77,1	77 200	83,3	70 324	88,0	16 818	64,1
Sör	5 352	22,5	2 272	9,7	2 991	11,1	2 253	9,5	5 000	5,4	4 010	5,0	3 630	13,8
Pálinka	8 903	37,5	6 582	28,2	7 935	29,4	3 200	13,5	10 529	11,4	5 582	7,0	5 771	22,0
Össz.	23 772	100	23 331	100	27 003	100	23 784	100	92 729	100	79 916	100	26 219	100

1 Rácz István: A városgazdálkodás. (Uő szerk.: Debrecen története. 2. Db. 1981) 253. l.

2 Komoróczy György: A királyi kisebb haszonvételekről Debrecen feudális kori történetében, Déry Múzeum Évkönyve, 1962–64. 217–8. l.

3 Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen (továbbiakban: HBML). IV. A. 1012/a. 23. k., 27. k., 30. k., 31. k., 45. k., 53. k., 59. k. Lásd Rácz: i. m. 252. l. is!

1.2. Égettborspector, égettboros gazda, pálinkaáruló asszonyok, égettborfőző

A pálinkaárulás az égettborspector felügyelete alá tartozott. (A XVIII. században a leggyakoribb pálinkafajtát, a seprúpálinkát nevezték égettbornak.) Az égettborspector ezt a feladatot a XVII. század közepén vette át a borbírótól.⁴ Az inspector tisztségére 1750-ig két személyt (egyiküket a szenátorok közül), 1751-től egy személyt (a többi subalternushoz hasonlóan az esküdtek közül) neveztek ki. Az égettborspectorok fizetése a XVIII. század elején 30 ft, 1740-től 50 ft, a század végétől 80 ft, míg 1807–1810 között 100 ft volt. Ez a borbírók fizetésénél kevesebbet, a sörspectorénál valamennyivel többet jelentett: a XIX. században az esküdt- és a cívisborbíróknak 260–200 ft-os, a sörspectoroknak 60 ft-os fizetése volt.⁵

Az inspectornak az „aprólékos” kiadások kivételével minden költséget jelentenie kellett a tanácsnak. Italokat is „a tanács parancsolattyából” vásárolt.⁶ Az ő felügyelete alá tartozott a pálinkácsaplárok, a pálinkafőző és a pince ellenőrzése. Azokat a pálinkáshordókat, amelyek az égettboros boltba kerültek, egyenként megmérték és megpecsételték, külön lapra, valamint jegyzőkönyvbe is bejegyezték. Az 1774-ben a Forgách-féle királyi bizottság által megfogalmazott statutum szerint az égettborspector a szuper- (fő) égettborspector felügyelete alá került.⁷ A szuperinspector ellenőrizte, hogy az égettborspector és a csaplárok ne mérjenek saját tulajdonú italokat. Az égettborspector tisztsége a pálinkamérés bérbeadásával, 1819-ben megszűnt.

A városi boros csapszékekben nem mérhettek pálinkát. A XVIII. században a város árkein belül csak egy „égettboros bolt” működött. A csaplárt égettboros gazdának hívták, őt maximum 3 évente váltották. A század végén még egy boltot nyitottak, a két égettboros gazda Alsó járási és Felső járási néven folytatta működését. A külső csapszékekben: a hortobágyi és a látótelki csárdákban 1749-től, a ludasiban és a nyulasiban 1759-től, az elepi, a csukási, az árokiréti és szelesiben 1764-től kezdtek kimérni pálinkát a bor mellett. A belvárosi vendégfogadók közül a Fejér Lóban 1767-től, a Bikában 1809-től ihattak desztillált italokat. A pálinkamérés bérbeadása előtt, 1814-től újra szaporodott a égettboros gazdák száma, ekkor már a Csapó utcán, a Péterfia utcán, a Czegléd utcán és a Piac utcán is találhatók pálinkaíró helyek. A XVIII. században az égettboros gazdák a városi kasszából kaptak évi 83 ft 20 x-r-os fizetést, ami a XIX. században megszűnt, viszont az eladott ital árának egy tizenegyedét kapták fizetésként.⁸ A jövedelmet minden második héten a város kasszájába kellett átadni.

A kortársak ezeken a helyeken kívül az évente négyszer rendezett országos vásárok alkalmával találkozhattak a pálinkamérőökkel. Itt a mérésjogot 1753-ban egy váradi zsidónak adták bérbe. 1764-től a városi pálinkát a kávé árusításának bérlője, Kornis Mihály mérte.⁹

Még általánosabbnak számított az égettboros asszonyok működése. A XVII. század közepén 12, majd 26 asszony alkotta a társaságukat.¹⁰ Ennek a társaságnak a XVIII. századi működését nem ismerjük, az asszonyok számát sem. Az 1774. évi statutum szerint az égettboros gazda adta az asszonyoknak az italokat és neki tartoztak felelősséggel a működésükről. Az asszonyok által kimért italokat az égettboros gazdával együtt számolták, ezért nem tudhatjuk azt sem, hogy mekkora volt az asszonyok szerepe. A statutum csak így említi őket: „A Csaplár hitelbe az Asszonyoknak többet 10. Itzenél ne adjon, és annak az árát is minél előbb vegye be”.¹¹

4 Bársony István: A város kereskedelme 1693-ig. (Szendrey István szerk.: Debrecen története 1693-ig. Db. 1984.) 406. l.

5 HBML. IV. A. 1012/a.

6 pl. HBML. IV. A. 1012/a. 138.d. 1756/247–251.

7 HBML. IV. A. 1011/n. 7. k. 88. l.

8 HBML. IV. A. 1012/a. 79. k. 78–79. k.

9 HBML. IV. A. 1012/a. 26. k., 28. k. 30. k.

10 Zoltai Lajos: Debreczen város számadásai 1658-tól 1682-ig. Debreczeni Képes Kalendárium, 1918. 94–95.

11 HBML. IV. A. 1011/n. 7. k. 88. l.

Mint később részletesen látni fogjuk, a városi boros csapszékekből származó borseprűt a Varga utcán lévő városi égetőborfőző házhoz szállították, és ott desztillálták az égettbort. Az égett-boros pince a közel fekvő Fejér Ló vendégfogadónál volt. A főzőházban 1811-ig 2, 1812-től 1 „égetőborfőző legény” vagy „borseprűfőző” dolgozott. Ők évi 38 ft 30 xr-os fizetést kaptak a várostól. Ez az összeg nem változott a vizsgált időszak folyamán, csak a XIX. században, amikortól a rendes fizetés mellett hús deputatumot is kaptak. A csaplárokkal ellentétben a seprűfőzők hosszú ideig maradtak a mesterségükben: Szombati Istvánnal 1745-től 1754-ig, mellette Suba Jánossal 1747-től 1754-ig, majd 1767-ben is, Ugotsa Andrással a századfordulótól 1818-ig találkozhattak az italozók a városi főzőüstről.¹² A főzőházban az 1819-ben történt árendáláskor a következő ingóságok voltak: 3 pálinkafőző rézüst, 1 réztölcsér, 4 rézmergető, 2 bádogtölcsér, 2 bádoghévír, 1 bádógicce, 1 réz forrázólabás, 1 kis vasszivattyú, 2 vasakó, 3 seprűhordó vasas dézsa, 4 seprűmérő fa kárt, 2 bádog gyertyatartó, 2 üsttisztító vas, 2 üstásó vas, 1 fejsze, 1 vasék, 3 darab 30 csebres félfenekű vasas hordó, 3 darab 36 csebres csöves vasas kád, 6 szoros vasabroncs, 3 szénhúzó vashorog, 1 seprűkádőtisztító vas és 1 vasas szekér¹³.

1.3. Bérbeadás

A XVIII. század második felétől a város italmérési monopóliuma ellen, főleg a bormérés rendszere ellen, kétfélel indult támadás: az egyik a királyi biztosság, másik pedig a város polgárai részéről. 1769-ben a civisek által a királynőhöz és a Helytartótanácsához intézett sorozatos beadványoknak egyik fő témája a bormérés rendszerének a módosítása volt.¹⁴ Az ezt követően tevékenykedő Vécsey-féle, majd Forgách-féle királyi biztosság is legfontosabb feladatává tette a kérdés megoldását. Ezek a királyi biztosságok azonban legfeljebb az inspektorok és a csaplárok fölötti ellenőrzést szigorították, így nem változtattak a monopólium lényegén.¹⁵ A XIX. század kezdetétől állandósult Debrecenben a királyi biztosság működése. Az 1811-től tevékenykedő Ibrányi-féle biztosság a Magyar Udvari Kamara rendeletei alapján választotta azt a reformtervet, hogy javasolja a városnak a kisebb királyi haszonvételek árendába (bérbe) adását. Akkor már nemcsak a bormérésről volt szó, hanem a pálinka- és a sörmérés is szóba került.¹⁶ Ez ellen a tanács, a város kiváltságát hivatva figyelembe előtt tartani, erősen tiltakozott.¹⁷ A három fajta ital közül elsőként a sörmérés rendszere változott. A királyi biztosság az 1811. évi nagy tűzvészben leégett sörház újjáépítéséről szóló tárgyalást követően, a tanács ellenállása ellenére, az árendába adás mellett döntött.¹⁸ A sörmérés árendálása 1814-ben következett be.¹⁹ A sör után a pálinkára került sor. Erről 1814 decemberétől kezdtek tárgyalni.²⁰ A 1819. évi kamarai rendelet után a tanács véglegesen eldöntötte a pálinkafőzés és -mérés, valamint a piac, a várn és a vízimalmok jövedelmeinek árendába adását.²¹ Ezeknek a haszonvételeknek az árverése (korabeli kifejezéssel kótyavetyéje) 1819 szeptemberében történt meg. Az elsőként kikiáltott felsőjárású pálinkafőzési és mérési jogra senki

12 HBML. IV. A. 1012/a.

13 HBML. IV. A. 1011/k. 90. d. 1819/471.

14 HBML. IV. A. 1001. 4. d. 113., 123.

15 HBML. IV. A. 1001. 3. d. 29., 1002. 1. k. 2–30., 108–115., 217–223. old. lásd *Komoróczy György*: A királyi biztosság és a debreceni királyi biztosságok. Hajdú-Bihar megyei levéltár évkönyve, I., 1974, 73–87.

16 HBML. IV. A. 1004. 2. k. 574–582. l.

17 HBML. IV. A. 1004. 3. k. 72–73. l.

18 HBML. IV. A. 1004. 3. k. 418–425. l.

19 HBML. IV. A. 1004. 4. k. 232–263. l.

20 HBML. IV. A. 1004. 4. k. 121–122. l.

21 HBML. IV. A. 1011/d. 8. cs. 1819/32., 1011/k. 89.d. 1819/417.

nem jelentkezett, ellenben az „öszve gyűltt Lakosok sürgetvén”, a piaci és a vámjövedelem árverését előrébb hozták. Így a volt égettboros gazda, nemes Komáromi Imre lett az első piaci árendátor. Ebből is kiderül az, hogy a pálinkából származó jövedelem kevesebb hasznot jelenthetett, mint a piacé meg a vámé. Végül a felső járási 3 pálinkásboltot Simonfi Gábor, az alsójárási 3 boltot Féhny József árendálta 5002–5340 ft-ért.²²

A második változás 1833-ban következett. Ebben az évben május 8-tól 17-ig tartott a tanács és a választott hites közönség közös gyűlése, amelyben a szabad bormérést is előkészítették. A gyűlésen elhatározták, „hogy a Pálinka méretés Jussa a mostani Árenda végivel nem egygyütt és egy embernek, hanem Útszanként többeknek adódna Árendába, mivel így lehet reményleni, hogy kissébb Summára többeknek lévénnek kedvek az Árendába béle vágni, egygyütt véve az Árendabeli Summa fellyebb fog rugni, mint eddig vólt”.²³ Ugyanakkor a pálinka-behozatal adójáról (accisájáról) is döntöttek: „1 öreg Csebertől (: mely 100 itztét tészen :) 12 pengő xrt fizetni köteleztessenek, akár helybeliek, akár kívüliek légyenek”.²⁴ Az utcánkenti árendálás nem jelentette a polgári szabad pálinkamérést, noha egy hónappal később a város a szabad bormérés mellett döntött.²⁵ 1833. november 1-től a 6 utcában 1-1, az országos és hetivásáron további 1, összesen 7 árendátor volt.²⁶ A kótyavetye eredménye a pálinkaárusítás leendő jövedelmének az utcák közötti nagy különbségét bizonyítja. Annak ellenére, hogy mind a 7 bérletet ugyanazon az áron (617 ft 51,5 xr) kiáltották ki, a Hatvan utcai 730 ft-ért, a Czeglédit 816 ft-ért, a Piac utcai 1513 ft-ért, míg a Varga utcai – a pálinkát is mérő külső csapszékhez való közeli fekvése miatt – csak 481 ft-ért vállalták.²⁷ Ekkor, az árenda feltétele szerint „Jó féle szilva Pálinkát és égett bort ott vehet az Haszonbérő a hol tettzik”. A jó pálinka behozatalának kötelessége a rossz pálinka árulásának tilalmát is jelentette: „Hogy semmiféle szín és praetextus [felszín] alatt bűdös, olajos, romlott kozmás és az egységnek akár miképpen ártalmas vagy elegyített szilva pálinkát, ugy szinte é féle rossz és megvesztegetett égett bort az általa Haszonbérő ki vett Pálinka Csapszékbe árulni szabad nem lészen”.²⁸ Az új árenda alapján szaporodtak a pálinkamérő helyek. A Hatvan utcai árendátor, Kovács István engedélyt kért a tanácstól arra, hogy ne csak a Bika alatti boltban, hanem a Nagy Hatvan utcában, a Kis Hatvan utcában, a Mester utcai árok alatt és a Hatvan utcai hóstátban (a város árkaik kívüli településen) lévő házaknál is mérhesse a pálinkát. Ezt a kérelmet a tanács elfogadta és elrendelte, hogy „az ott nevezett Házaknál rész szerént az ablakokban fogják mérni, rész szerént pedig az uttzára lévő kis szobákban, az Uttzára ajtót vágatván”.²⁹

Ez az új árendarendszer azonban ellenállással találkozott. Már 1833-ban, a zsidó Áron Ábrahám magasabb áron kérlemelte az egész városbeli pálinkamérés jogát. Ezt a választott hites közönség elutasította.³⁰ 1836-ban, amikor az első szerződésük lejártak, 153 polgár aláírásával nyújtottak be kérelmet szabad pálinkamérésért.³¹ Ez sem valósult meg, viszont 1841-ben megszűnt az utcabeli árendálás, és a kamarai rendelet alapján megint az egész pálinkamérés jogát egy árendátornak adták. Ez a jog árverés útján egy zsidó kereskedő, Katz Gergely

22 HBML. IV. A. 1011/k. 89. d. 1819/417.

23 HBML. IV. A. 1011/a. 103. k. 121–122. l.

24 Uo.

25 HMML. IV. A. 1011/a. 103.k. 198–202. *Zoltai Lajos*: A polgári szabad bormérés Debrecenben. Debreceni Képes Kalendárium, 1937, 5. l.

26 HBML. IV. A. 1011/k. 148. d. 1833/587.

27 Uo.

28 Uo.

29 HBML. IV. A. 1011/k. 148. d. 1833/635

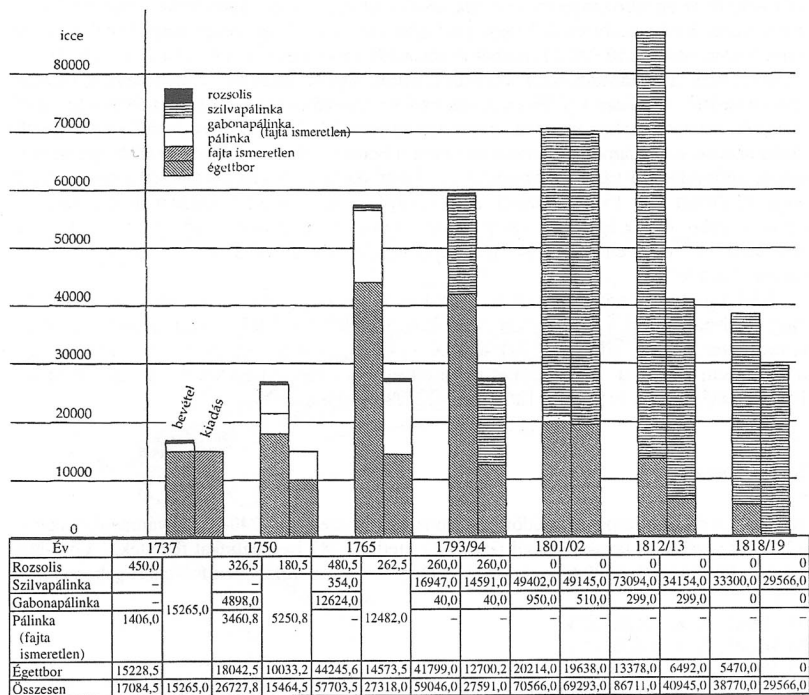
30 HBML. IV. A. 1010/a. 3. k. 202–204. l.

31 HBML. IV. A. 1011/k. 159. d. 1836/368.

kezébe került, azzal a feltétellel, hogy mivel zsidó, Debrecenbe való letelepedési engedélyt kell nyernie.³² Az addigi árendátor tiltakozása hiábavaló volt.

2. FŐZÉS ÉS BEVITEL

Forrásainkban rendelkezésünkre áll az égettboros csaplárok keze alá került pálinka mennyisége (*lásd az 1. ábrát*), amely 1737-ben 17 084,5 icce, 1765-ben 57 703,5 icce, 1812/13-ben 86 771 icce volt. Ha figyelembe vesszük a pálinkafajtákat is, azt vehetjük észre, hogy a XVI-II. század végéig ezek döntő többsége égettbor (azaz seprúpálinka) volt. A századforduló után viszont gyorsan növekedett a szilvápálinka fogyasztása. A gabonapálinka csak a XVIII. század közepén játszott jelentős szerepet.

1. ábra. A pálinkafajták bevétele és kiadása

2.1. Égettbort (seprűpálinka)

Az égettbort nagy részét a városi csapszékékből származó borseprűből égették. A XVII. század végén 6, a XVIII. század elejétől 12-13 borcsapszék és vendégfogadó működött a város árkein belül. Ezek mind a város kezelése alatt álltak. Ezenkívül az árkon túl, a pusztákon is voltak csapszékék, noha ezen külső csapszékék egy részét már a XVIII. században kezdték bérbe adni, például 1767-ben a szelesi csapszékét,³³ 1804-ben az árokiréti, a csukási, a halápi, a savóskúti, a ludasi, a látótélki, a mátai, az elepi, a baraki csapszékéket.³⁴ A városi kezelés alatt álló csapszékékből a seprű és néha „elromlott bor” folyt az égettbortfőzőbe.

A borcsapszékébe általában seprűs bort vittek be a borbírók, amelynek kb. 10%-a volt a seprű. Ezért, minél több színbort adtak el, annál több seprűhöz jutottak. 1737-ben a városi 16 csapszékben eladott 2 rendbeli (azaz kétféle minőségű) színbor (összesen 12 158 cseber 4 kanta 5 icce, kb. 516 753,25 liter) mellett 1349 cseber 9 kanta (kb. 57 409 liter) seprű keletkezett, azaz a csapszékébe behozott seprűs bornak 9–10%-a. Ebből a seprűből 1312 cseber 3 kanta került az égettbortinspector kezé alá, ezenkívül az előző évi borbíró által átadott 23 cseber 2 kanta 5 icce seprű és 263 cseber 1 kanta „rossz bor”. Összesen tehát 1599 cseber 1 kanta 5 iccéből, azaz 67 970,25 literből főzték a 7996,5 icce azaz 6797,025 liter égettbort.³⁵

A XVIII. század közepétől kezdve a város seprűt nemcsak csapszékéktől, hanem „privátusoktól” is vásárolt. 1758 márciusa és a következő év januárja között 58 polgár adott el seprűt, amely az otthon készített és fogyasztott borból keletkezett. Nem tudni, hogy a seprű eladásának volt-e kompetenciarendszere, mint a borénak, de az 58 személy többsége nemes ember volt. Akkor a város összesen 13 925 iccét vásárolt, és kantánként (10 iccénként) 24 vagy 30 dénárt (12, 15 xr-t) fizetett érte a polgároknak.³⁶ A XIX. században már nem az egész seprűből főzték égettbort. 1815/16-ban a város 16 csapszékében 10 067 cseber 1 kanta bort adtak el,³⁷ emellett kb. 47 540 icce seprű lehetett. De ebben az évben csak 15 355 icce seprűt főzték ki.³⁸

Kész égettbort is vásárolt a város: 1758-ban 33 polgártól 1047 iccét vettek, iccénként 24 vagy 30 dénáros áron.³⁹ Az égettbort szinte kizárólag debreceni polgároktól vásárolta az égettbortinspector. Annak ellenére, hogy a XIX. század elején az összes égettbort mennyisége drasztikusan csökkent, a polgároktól vásárolt égettbort mennyisége nem nagyon változott. Például 1809/10-ben 1181,5, 1812/13-ben 412 iccét vásároltak.⁴⁰

2.2. Gabonapálinka

A XVIII. század közepén erősödött a gabonapálinka szerepe. 1740-ben a városi sörfőzőben 12 köből rozsából és tavasz búzából (kb. 1490 literből) 987 icce pálinkát főztették,⁴¹ 1765-ben viszont 43,25 köből (5370 liter) árpából 8802 iccét.⁴² De a sörfőzőben folytatott gabonapálin-

33 HBML. IV. A. 1012/a. 30. k.

34 HBML. IV. A. 1012/a. 41. k.

35 HBML. IV. A. 1012/b. 3. k.

36 HBML. IV. A. 1012/a. 139. d. 1758/lit. 6.

37 HBML. IV. A. 1011/k. 98. k. 1821/477.

38 HBML. IV. A. 1012/b. 14. k.

39 HBML. IV. A. 1012/a. 139. d. 1758/lit. D.

40 HBML. IV. A. 1012/b. 14. k.

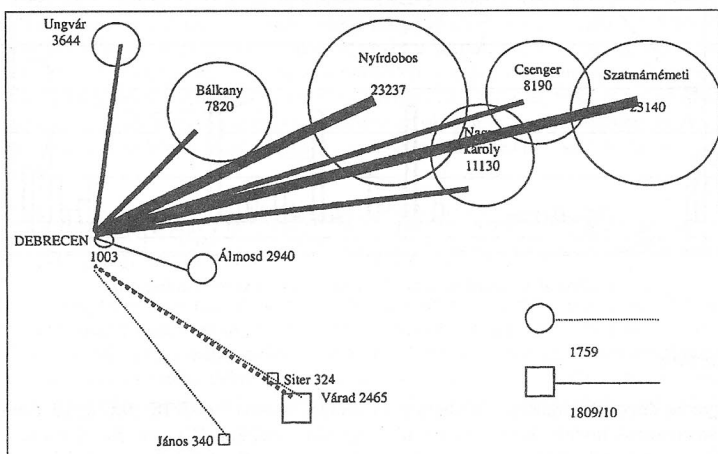
41 HBML. IV. A. 1012/a. 22. k.

42 HBML. IV. A. 1012/a. 30. k.

ka-főzés hamarosan eltűnik, 1767 után nem található a számadásban. A város csak időnként vásárolt, például 1806/07-ben Ungvárról 3110, Nagykárolyból 1790, Csengerből 3400, Nyírdobosról 3890 icce, összesen 12 190 icce gabonapálinkát, főleg zsidó kereskedőktől, iccénként 33 vagy 36 xr-ért.⁴³ Ebben az évben az égettort iccénként 30 xr-ért, a szilvapálinkát 42–46 xr-ért vásárolták, tehát a gabonapálinka ára a kettő között helyezkedett el.

2.3. Szilvapálinka

Szilvapálinkát nem főztek sem a városi égettborfőzőházban, sem a sörfőzőházban, hanem csak pénzen vásárolták. A XVIII–XIX. század fordulója után a fogyasztásban többszörösére nőtt szilvapálinkának szinte egészét Debrecenen kívülről hozták. A debreceniek a XVIII. században Várad környékén, a XIX. században viszont Szatmárban, illetve Szabolcsban keresték a jó szilvapálinkát. 1759-ben Váradról 2465 iccét (60,8%), 1804/05-ben Szatmárnémetiből 39 748 iccét (44,4%), Csengerből 32 572 iccét (36,6%), 1809/10-ben Nyírdobosról (Nagydobosról) 23 140 iccét (28,4%), Szatmárnémetiből 23 237 iccét (28,3%), Nagy Károlyból 11 130 iccét (13,6%) hoztak (lásd a 2. ábrát is!).⁴⁴ 1768-ban kivételesen Kecskemétről is vásároltak 1100 iccét.⁴⁵ Az eladók többsége, a gabonapálinkához hasonlóan, zsidó volt. 1806/07-ben a nyírdobosi Salamon Áron, a csengeri Hersli Mihály és Lévi Farkas, a nagykárolyi Fülöp Salamon és a sámsoni Kain Dávid, aki ugyanakkor debreceni kóserbor-árendátor is volt, adta el a szilvapálinka 90,9%-át Debrecen városának.⁴⁶ Debreceniekől nem vásároltak vagy nem vásárolhattak elegendő mennyiségű szilvapálinkát: 1804/05-ben a vásárolt mennyiség 7,2%-a, 1809/10-ben csak 1,2%-a származott tőlük.

2. ábra. A szilvapálinka származási helyei (1759, 1809/10-ben)

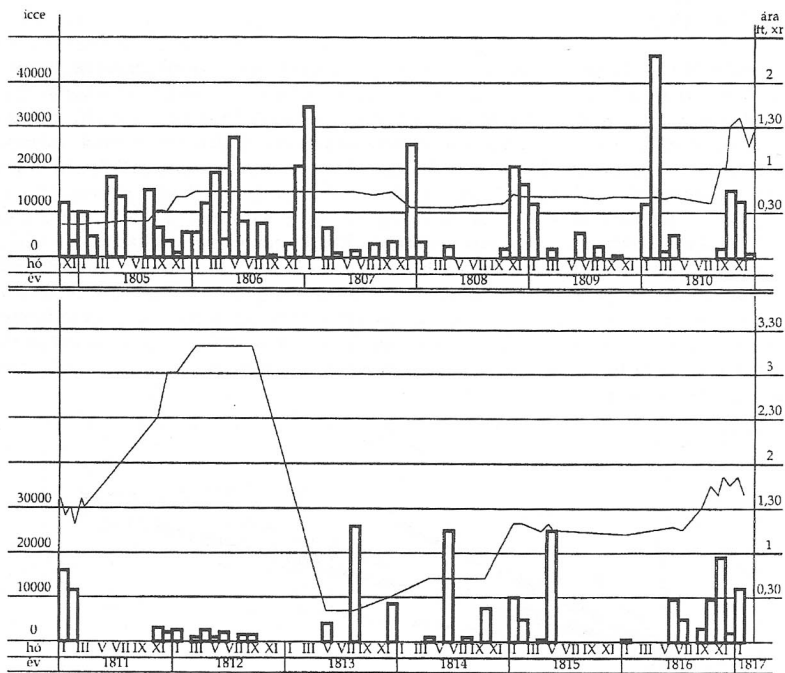
43 HBML. IV. A. 1012/a. 43. k.

44 HBML. IV. A. 1012/a. 27. k., b. 14. k.

45 HBML. IV. A. 1012/a. 30. k.

46 HBML. IV. A. 1012/a. 43. k.

A pálinka kereskedelmi ára nem nagyon változott a XIX. század elejéig: 1759-ben iccénként 12 xr, 1804-ben 21xr. De 1806-tól 40 xr fölé került, az 1811/12 évi drasztikus árnövekedéskor elért 3 ft 45 xr tetőpont után ára 1 ft körül mozgott (lásd a 3. ábrát!). Ennek megfelelően csökkent a vásárolt mennyiség is. A 3. ábrából azt is meg tudjuk állapítani, hogy inkább télen és tavasszal vásároltak szilvapálinkát, de az áru bősége nem eredményezte ára csökkenését.

3. ábra. A szilvapálinka bevitt mennyisége és kereskedelmi ára

2.4. Rozsolis

A negyedik desztillált italként említhetjük a rozsolist, amelyet a XVIII. század közepéig inkább aquavitának hívtak. Nevét valószínűleg egy olasz italfajtáról kapta. Részletes készítési módját nem ismerjük, csak annyit tudunk róla, hogy az égettbor (tehát a seprúpálinkát) újráfőzve ízesített likőrszerű italt kaptak. 1756-ban az égettborinspector rozsolishoz való 114 font nádmézot, 27 font narancshéjat, fenyőmagot, barackmagot, köménymagot és „veres festéket” vett.⁴⁷ A XVIII. században a városi főzdében desztillált égettbor egy részét rozsolis készítésé-

re fordították: 1741-ben 1177 icce égettborból 1011 icce rozsolist, 1768-ben 517 icceből 348 iccét készítettek.⁴⁸ 1740-ben kivételesen a rozsolisnak szánt 994 icce égettborból 1456 icce rozsolist nyertek.⁴⁹ Sajnos nem tudjuk megköstolni, de elképzelhető, hogy a pálinkánál erősebb és nagyon édes lehetett. (1759-ben 380 font, azaz 212,8 kg nádmézét vásároltak és 438 icce, azaz 372,3 liter rozsolist készítettek. Ha feltételezzük, hogy a vásárolt nádméz egészét felhasználták, 1 liter rozsolis 571 g nádméz tartalmazhatott.) Időnként a rozsolist is kész italként vásárolták: 1751-ben egy füredi görög kereskedőtől 258 iccét, 1752-ben egy váradi polgártól 200 iccét.⁵⁰

2.5. Házi főzés

Mint láttuk, az égettborinspector keze alá került égettbor legnagyobb része a városi égettborfőzőből, a gabonapálinka a városi serfőzőből, a szilvapálinka Debrecenen kívülről származott. Azt is tudjuk, hogy debreceniek házálag is főztek bizonyos mennyiségű pálinkát. Elképzelhető, hogy azon debrecenieknek, akik égettborot adtak el a városnak, saját pálinkásüstjük volt. Az 1782-ben meghalt Kis Katának, aki először Bódor Miklós, ennek halála után esküdt Lévay István felesége, volt egy 10 ft értékű pálinkafőző üstje, amelyet a lánya, Bódor Zsuzsanna örökölt.⁵¹ Néhai katolikus szenátor, Fáy János özvegyének is volt üstje.⁵² Pálinkafőző üsttel azonban nem gyakran találkozhatunk a meghalt cívisek ingóságainak listáján. Sem az 1819-ben meghalt esküdt Jóna Mihály özvegyének felsorolt 65 ingósága között, sem az 1820-ban meghalt esküdt Németi Sámuel 133 féle holmija között nem található pálinkafőzőre való eszköz.⁵³ Nem tudjuk megállapítani, hogy a debrecenieknek hány százaléka rendelkezett saját főzőüsttel s azt sem, hogy mennyi pálinkát főztek a cívisek házaiban.

A házi pálinkafőzés tűzvést is okozhatott. 1822 szeptemberében cívis Pálfi István bíróság elé került, mert pálinkafőzés közben majdnem kigyulladt a háza. „Az igaz – vallotta Pálfi –, hogy egy kis pálinkát főztem a Kazánomba, mikor a szomszédaim hírt adtak, hogy füstöl az ereszem, de mivel még egy kevés főzni való moslékom volt, azt is parantsoltam, hogy főzék ki, de amiatt semmi veszedelem nem esett, mert a falban meg gyuladt gerendát el őltották.” Az ítélet kötelezte Pálfit, hogy a „könnyen veszedelmet okozható, szenvedhetetlen rossz épület földig rontasson le haladék nélkül”, és majd „helyébe systematice építtessen” új házat.⁵⁴

3. ÁRUSÍTÁS ÉS FOGYASZTÁS

3.1. Az égettboros gazda gazdálkodása és az árusítás a csapszékeken

Az égettborinspector keze alá került italok mennyisége nem egyezik meg a városban ténylegesen fogyasztott pálinka mennyiségével. Ennek két oka, hogy nem ismerjük a város lakói által főzött és otthon fogyasztott pálinka mennyiségét; illetve az, hogy a csapszékeken található pálinkát nem kizárólag debreceniek fogyasztották (*lásd a 1. ábrát!*). A természetes italvesztesség (töltelékre ment italok) mennyisége körülbelül 1%-a az összes italnak, az el nem

48 HBML. IV. A. 1012/a. 22. k., 30. k.

49 HBML. IV. A. 1012/a. 22. k.

50 HBML. IV. A. 1012/a. 26. k.

51 HBML. IV. A. 1011/k. 15. d. 1782/95.

52 HBML. IV. A. 1011/k. 16. d. 1783/251.

53 HBML. IV. A. 1011/k. 90. d. 1819/514, 1820/38.

54 HBML. IV. A. 1011/k. 101. d. 1822/367.

fogyasztott és következő évre átadott mennyiség viszont elérhette az 50%-ot. A részletes számadatok a következők:

2. TÁBLÁZAT

Az égettborinspector számadásai

1749			
bevétel	icce	kiadás	icce
Az előző évről maradt égettbor	2 682,0	Az égettborosgazda által eladott égettbor	13 181,0
A seprüből főzött égettbor	9 182,0	Az égettborosgazda által eladott pálinka	8 977,0
A városlakóktól vásárolt égettbor	3 800,5	Hortobágy vendégfogadóban eladott pálinka	525,0
A romlott borból főzött égettbor	1 459,0	Látótelki csapszéken eladott pálinka	240,0
Az előző évről maradt pálinka	1 646,0	Patikába került ital	330,0
A vásárolt pálinka	10 633,0	A városgazdának átadott ital	11,5
–	–	Napszámosoknak adott ital	40,0
–	–	Töltelékre ment	200,0
–	–	Rozsolis készítésre ment	360,0
–	–	Maradt a következő évre	5 538,0
Összesen	29 402,5	Összesen	29 402,5
Az előző évről maradt rozsolis	9,0	Eladott rozsolis	206,0
Váradon vásárolt rozsolis	60,0	A következő évre maradt rozsolis	147,0
Az égettborból készített rozsolis	284,0	–	–
Összesen	353,0	Összesen	353,0

1813/14			
bevétel	icce	kiadás	icce
Az előző évről maradt égettbor	1 556,0	Felső járáson eladott égettbor	2 030,0
A seprüből főzött égettbor	3 160,0	Alsó járáson eladott égettbor	570,0
A vásárolt égettbor	430,0	Felső járáson eladott szilvapálinka	21 100,0
Az előző évről maradt szilvapálinka	37 590,0	Alsó járáson eladott szilvapálinka	23 145,0
A vásárolt szilvapálinka	42 705,0	Bikában eladott szilvapálinka	2 150,0
–	–	Fejér Lóban eladott szilvapálinka	500,0
–	–	Töltelékre ment égettbor	70,0
–	–	Töltelékre ment szilvapálinka	1 440,0
–	–	A következő évre maradt égettbor	1 278,0
–	–	A következő évre maradt szilvapálinka	31 960,0
Összesen	85 441,0	Összesen	85 441,0

Égettbor, pálinkát és rozsolist a csapszékekben együttesen 1749-ben 23 180,5 iccét, 1813/14-ben 50 693 iccét fogyasztottak. Ha ezt az akkori népességgel elosztjuk, egy személyre 1–1,2 icce (kb. 0,85–1,02 liter) jut. Nem nagy mennyiség, de természetesen ez a szám nem tartalmazza a házi pálinkát.

Az italok ára a XVIII. században nem változott sokat, nem is volt árkülönbség az égettbor és a pálinka között. 1740-től 1769-ig iccénként 21 xr-ral árulták, bár 1745–47-ben 24 xr-os is létezett. A századforduló után a szilvapálinka behozatalának növekedésével párhuzamosan változott az ára s rajta keresztül az italok közötti árkülönbség is (*lásd a 3. táblázatot*). A XIX. században a lakosok már különböző minőségű italokat kóstolhattak különböző áron. 1814-ben a város által iccénként 42 xr-ral vásárolt szilvapálinkát az égettboros gazdák 33, 45, 61 és 87 xr-ros áron adták el. A rozsolis mindig sokkal drágább volt, mint az égettbor vagy a pálinka. Ára 1741-ben 45 xr, 1744-ben 66 xr, 1746-ben 74 xr, az 1750-es évek óta általában 60 xr. XIX. századi ára nem ismeretes.

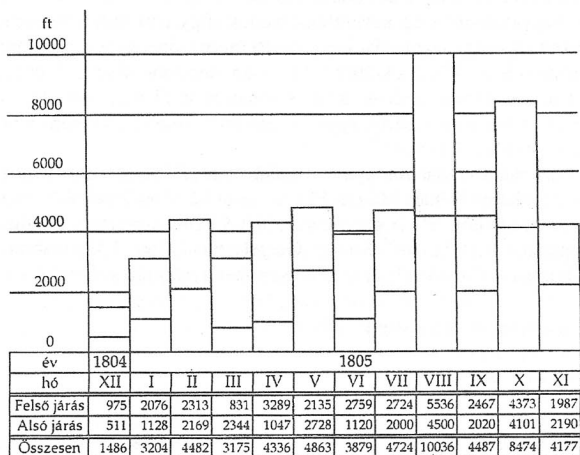
3. TÁBLÁZAT

Az égettbor és pálinka ára és a városban eladott mennyisége

	1793/94			1801/02			1809/10			1812/13		
	xr	icce	ft	xr	icce	ft	xr	icce	ft	xr	icce	ft
Égettbor	12	12 700	2540,00	12	8 160	1 632,00	36	12 484	7 490,40	15	5 510	1 377,50
	–	–	–	15	11 478	2 869,50	48	14 10	1 128,00	24	982	392,80
	–	–	–	–	–	–	60	388	388,00	–	–	–
Szilva-	21	14 591	5106,85	24	1885	754,00	60	60 954	60 954,00	33	24 984	13 741,20
pálinka	–	–	–	27	14 950	6 727,50	78	16 902	21 972,60	48	9 170	7 336,00
	–	–	–	30	32 310	16 155,00	90	5 709	8 563,50	–	–	–
Gabonap.	12	40	8,00	20	510	170,00	66	2 795	3 074,50	–	–	–
Összesen		27 331	7654,85		69 293	28 308,00		100 642	103 571,00		40 646	22 847,50

	1813/14			1814/15			1815/16			1818/19		
	xr	icce	ft	xr	icce	ft	xr	icce	ft	xr	icce	ft
Égettbor	15	1 454	363,50	69	470	540,50	–	–	–	–	–	–
	24	1 214	485,60	–	–	–	–	–	–	–	–	–
	45	1 130	847,50	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Szilva-	33	9 600	5 280,00	93	36 860	57 133,00	93	13 985	21 676,75	48	29 566	23 652,80
pálinka	45	11 980	8 985,00	–	–	–	105	20 587	36 027,25	–	–	–
	61	24 795	25 208,25	–	–	–	117	4 394	8 568,30	–	–	–
	87	520	754,00	–	–	–	141	5 530	12 995,50	–	–	–
Összesen		50 693	41 923,85		37 330	57 673,50		44 496	79 267,80		29 566	23 652,80

Az eladott italok havonkénti mennyisége nem maradt fenn. Ha feltételezzük, hogy az égettboros gazda késlekedés nélkül továbbfizette a bevételét a városnak, az 1804/05. évre vonatkozólag a következő ábrán (4. ábra) tudjuk bemutatni, hogy mennyit költhettek pálinkára.⁵⁵ Adatai az évszakok között nem mutatnak nagy különbséget, legfeljebb annyit állapíthatunk meg, hogy összes valamennyivel többet fogyaszthattak, mint máskor.

4. ábra. A Felső és az Alsó járási égettboros gazdától a városba befolyt pénz

Nézzük az égettboros boltok belső berendezését. Sajnos e boltok tervrajza nem áll rendelkezésünkre, csak az ingóságok listája maradt fenn 1819-ből. A Bika alatt található boltban volt 1 pálinkamérőasztal 3 fiókkal, 1 stelázi zárós fiókkal, 4 lóca, 1 fehér karszék, 1 hosszú asztal, 2 falba szegezett asztal, 1 hosszú láda, 1 gyertyatartó, 1 fogas és 2 fekete íróasztal. Itt ülve is fogyaszthatták a pálinkát. A Vámház melletti – egyébként legkisebb – bolt csak 1 mérőasztallal, 1 lóccával és 1 lakattal rendelkezett.⁵⁶

3.2. Egyéb fogyasztási formák

Azt szinte lehetetlen megállapítanunk, hogy a csapszékeken kívül hogyan ittak az emberek. Az égettboros inspektor nemcsak az égettboros gazdához vitette az italokat, hanem a „város szükségére” is. 1749-ben a városházánál dolgozó napszámosoknak 40 icce égett bort adtak.⁵⁷ Az utca kapitányok számadásában több alkalommal találkozhatunk a szeszes itallal. Például kaptak pálinkát 1768. március 8-án reggel a Hatvan utcából hajtani induló csordások. Erre csak 4,5 xr-t költött az utca kapitány, tehát az emberek 0,2 iccét, azaz 0,18 litert fogyasztottak munka előtt.⁵⁸ Április 29-én a Varga utcai kapitány pálinkával és borral kínálta azokat, akik „a sánc körül lévő fűzfákat megcsónkázták”.⁵⁹ Igaz, hogy leginkább bort ittak. Például az 1768-évi Szent György/napj vásárbán a Péterfia utcai utca kapitány 2 füzben 1-1 ökröt vásárolt, és ezeknek az áldomására bort ittak (kb. 2 litert), nem pedig pálinkát.⁶⁰

A rozsolis nemesebb italnak számított, mint a pálinka, így a tehetősebb emberek asztalán találta meg a maga helyét. A XVIII. század közepén a számadások összeállítása és a tisztújítás alkalmával a tanács és a választott hites közönség „reggeli italra” hozott rozsolist, például 1749-ben 85 iccét.⁶¹ Az 1768. novemberi hadiadószedés és az utca kapitány beiktatása alkalmával tartott háromnapos rendezvény 3 ebédjére és 3 vacsorájára – amelyre szakácsasszonyokat is fogadtak – összesen 210 icce ó- és újbort vettek. Ugyanekkor a Czegléd utcán a 3 reggelire 3 icce rozsolist is vásároltak.⁶²

Az otthoni fogyasztásról még kevesebbet tudunk. Egy ismeretlen debreceni lakos feljegyezte összes költségét egy számadási könyvbe 1836-év májusától decemberéig. Eszerint június 6-án, augusztus 5-én, 27-én, október 4-én, 28-án, december 6-án 2-2 icce pálinkát és november 2-án 1 icce égett bort vásárolt, tehát 8 hónap alatt 13 iccét, de nem tudhatjuk, hány személyre. Ez az ember nem vásárolt egyszer sem bort, viszont majdnem minden hónapban vett 1 font kávé, összesen 8 fontot.⁶³

A civisek házában az összefrók gyakran találhattak pálinkáspoharat meg pálinkáshordót stb. Az 1820-ban elhunyt Nánási Márton Hatvan utcai házában 7 pálinkáspoharat és 9 pálinkásüveget, 1821-ben Ördög István gyógyszerésznél 3 pálinkáspoharat, 2 pálinkásbutelliát és 24 rozsolis poharat írtak össze.⁶⁴ Kovács Gergely pincéjében 1 kis faabrónchos pálinkáshordó volt 13 boroshordó mellett.⁶⁵ A rozsolisos pohár gyakoribb volt, mint a pálinkás: 1820-

56 HBML. IV. A. 1011/k. 90. d. 1819/471.

57 HBML. IV. A. 1012/a 25. k.

58 HBML. IV. A. 1001. 2. d. 20.

59 HBML. IV. A. 1001. 2. d. 24.

60 HBML. IV. A. 1001. 2. d. 21.

61 HBML. IV. A. 1012/a 25. k.

62 HBML. IV. A. 1001. 2. d. 23.

63 Déri Múzeum Néprajzi Adattára (DMNA). 352.

64 HBML. IV. A. 1011/k. 94. d. 1820/543, 98. d. 1821/467.

65 HBML. IV. A. 1011/k. 93. d. 1820/393.

ben esküdt Németi Sámuel szekrényében ezüstös kávékészlet mellett volt található „2 rozsolisos mecczet pohár”.⁶⁶

Érdekes képet mutat Újvári Györgynek 1820-ban fiával kötött egyezséglevele. Az öreg a szőlőjét és az „aprólékosait” fiának örököltette azzal a feltétellel, hogy az apa haláláig a fiúnak kötelessége legyen az „öreg embernek reggel egy kevés pálinkát [...], délbe egy Ittze Bort, és ebédet, este ismét egy Ittze Bort, 's Vatsorát adni, a Kenyeret ha száraz mint öreg fogatlan ember nem rághatván, azt kívánom, hogy egy Hetesnél több ne legyen, és tulajdon abból a Kenyérből, a melyből magok esznek, abban a Házban legyen lakásom, a melyben most lakom, azt Téli Időbe fűtővel tartani, tiszta Ruhába jártatni, egy szóval tisztességesen gondomat viseltetni tartozik”.⁶⁷

A temetéskor felvett jegyzékekben is szerepel pálinkavásárlás. Az 1819-ben meghalt özvegy Varga Mihályné temetésére vettek 2-2 icce szilvapálinkát 90 xr-ért, valamint élet- (gabona-) pálinkát 46 xr-ért.⁶⁸ Csak azt nem tudjuk, hogy ezeket az italokat az összegyűlt gyászolók itták-e vagy a temetésen munkálkodó alkalmazottaknak adták-e.

3.3. Pálinka és gyógyítás

A XVIII. században a városi égettborfőzőházban desztillált égettbor egy részét a városi patikának adták át. 1744-ben például 430, 1767-ben 410 icce került át oda.⁶⁹ Legalább egy részéből rozsolist készítek. Az 1744. évi patikai számadás szerint az orvoslás és gyógyszer árából 1084 ft 5,5 xr, a rozsolis árusításából 155 ft 50 xr folyt be a városi kasszába.⁷⁰ Ha ebből visszaszámolunk, ebben az évben kb. 142 icce rozsolist adtak el a patikában. Ehhez kb. 173–234 icce égettbor kellett, tehát megmaradhatott kb. 196–257 icce égettbor. Azt, hogy a megmaradt égettort hogyan használták a patikában, a számadásból nem tudhatjuk meg.

A pálinka a népi gyógyításban is szerepelt. Nézzünk a XVIII. és XIX. század fordulójából egy példát. Egy szűcsmester feljegyzésében olvashatjuk a következőt: „Köszövenről, igen jó az, török borsos [erőspaprikás] pájinkával megkenni, azután medve és majom és farkas Zírral meg kenni tűznél”. Természetesen ez a mester ki is próbálta a gyógyításnak ezt a módját.⁷¹

3.4. Vakpálinka

A város monopóliuma és később ennek következménye, az árenda határozta meg a pálinkamérés rendszerét Debrecenben. Az illegálisan kimért pálinkát vakpálinkának hívták, mint ahogyan az illegális bort vakbornak. Az 1743-ban kiadott, „A Vak bor és pályinka árulók éránt” intézkedő pátens így szól: „Minthogy tapasztaltatik, hogy a Városban a Vak bor és pályinka igen meg szaporodott, melly miatt a Város Csapszékjein a bornak olly rendkívül való roszt kelete vagyon, minéműre Ember alig sőt nem is emlékezik, és ez okon a Város népe között, azok a kiknek adajok és élelmek szőlőlejekből vagyon kevés borotskájokat hasznokra

66 HBML. IV. A. 1011/k. 90. d. 1820/38.

67 HBML. IV. A. 1011/k. 98. d. 1821/547.

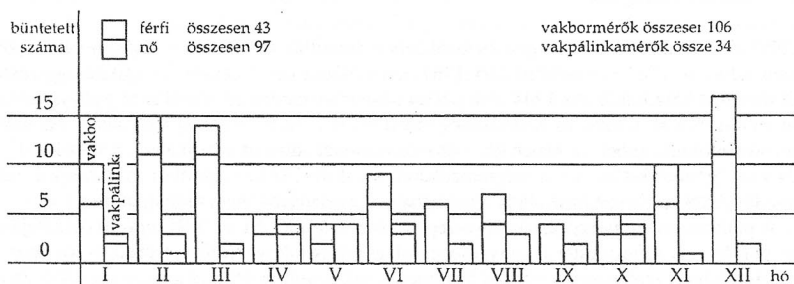
68 HBML. IV. A. 1011/k. 90. 1819/498.

69 HBML. IV. A. 1012/a. 23. k., 30. k.

70 HBML. IV. A. 1012/b. 26. cs.

71 Debreceni János debreceni szűcsmester családi feljegyzései. Gyógyítások. Hasznos tanácsok az 1790–1830-as évekből. DMNA. 197. 14. l.

nem fordíthatyák, hogy az el áradott vak bor és pálinka miatt, a Város Csapszékjeire annak rendi szerint és idejében bé nem vitetthetik...”⁷² A tanács szerint a vakbor- és vakpálinkamérés közvetlenül a város szabadságát támadta. Az a logika, hogy az italmérés monopóliumát a közjó szempontjából nagyon fontosnak tartották, ismételten előfordult a tanács szavaiban.⁷³ Eszerint a pátns szerint a vakbor- és vakpálinkamérő „keményen és példásan, minden személyi válogatás nélkül fog büntetett, ugymint a dolognak mineműsége szerint háza le vontattatik, vagy szalma koszruval meg koszróztatván a Városbúl ki küldetik”. Az 1774-ben megjelent „borinspectorok instrukciója” részletesen felsorolta a büntetés fokozatait. Az első esetben 40 ft pénzbeli vagy 40 napos börtönbüntetés, ha másodszor elfogják, mind pénzbeli, mind börtönbüntetés, harmadszor a városból való kitiltás.⁷⁴ Ez a szöveg csak vakborról szól, de a vakpálinkamérést is eszerint büntették. Sőt a kimérés bérbeadása után sem szüntették meg a tilalmat. Az 1833. évi haszonvételi szerződésben is szerepel a következő szöveg: „a vak pálinka mérés eránt a Királyi Biztosságok által kiszabott pénzbeli büntetésnek, vagy Törvényes elfoglalásnak lenne helye”.⁷⁵ Nemcsak a mérőket büntették, hanem 3 ft-tal azokat is, akik a tilalom ellenére itták az italt. Viszont azok, akik bejelentették a városnak az efféle bűncselekményeket, jutalmat kaptak.

5. ábra. A vakbor- és vakpálinkamérők száma 1806/07–1816/17 között (1811/12 kivételével)

Az 1806/07-i és az 1816/17-i katonai [költségvetési] évek között, 10 év alatt (mert 1811/12-ből hiányzik az adat), a vakbor- és vakpálinkamérés miatt büntetéspénzt fizetők száma 106 ill. 34 volt.⁷⁶ Ez a különbség jól tükrözi a bor kiterjedtebb szerepét. Az engedély nélkül mérők nagyobb részét nők tették ki (lásd az 5. ábrát). Noha a vakbormérők száma az újbor megjelenése után emelkedett, a vakpálinkamérőké változatlan maradt.

A vakpálinkamérőkkel kapcsolatban érdekes történetekkel találkozunk. Idézzünk fel néhány esetet. Az 1819. január 16-án elítélt Osváth Anna a piacon árult pálinkát. A tőle vásároló Csapó Jánosné „azt gondolta, hogy rendes Pálinka mérő Asszony”. Anna néni tagadta a bűncselekményt. „Az igaz, hogy Csapó Jánosnének adtam egy üveggel, de nem adott nekem egy garast is” – védekezett. Szerencsétlen tettének sajnos szemtanúja is volt: „Simonffy Dániel Ur jelenti, hogy a maga ablakából látta, hogy ez az Asszony töltögette az embereknek a

72 HBML. IV. A. 1011/n. 6. k. 117–118. l.

73 Vö. például HBML. IV. A. 1004. 3. k. 84. l.

74 HBML. IV. A. 1011/n. 7. k. 85. l.

75 HBML. IV. A. 1011/k. 148. d. 1833/587.

76 HBML. IV. A. 1012/a. 43., 44., 45., 47., 48., 49., 51., 53., 54., 56. k.

Pálinkát a Piatzon”. Az ítélet 40 ft-os pénzbüntetés lett, de mivel nem tudta kifizetni, 40 napig a börtönben ült.⁷⁷

Vakpálinkamérés háznál is történt. Az 1820. december 9-én a bíróság elé került Gombos Ferenc és a felesége, Balázs Mária a házuknál mértek pálinkát, ráadásul „N. Város Hajdúi lemenvén a Házához, a midőn a Vakbor mérésért fel akarták hozni, kést kért, hogy azt a Hajdúkbá szúrja”. Őket is 40 ft-tal büntették.⁷⁸

A vakpálinkát más itallal együtt is mérhették. Így tett például 1842 decemberében Nagy Andrásné Munkácsi Zsuzsanna. „Ez az Asszony a polgári Bor mérés mellett egyre méri a Vak pálinkát, a Haszonbérlok nagy kárára; kérem a nálla talált pálinkájit elkoboztatni; a tilalom rontásért pedig a Rendszabáj szerint 50 ezüst ftba elmarasztatni, elébb meg hiteltetvén, a vak pálinkát ivó embereket. Megesmeri, hogy adott Tanú Pap Mihálynak, és Rékasi Józsefnek kis mértékkel pálinkát, de azt mondja; hogy a pénzt tsak régibb adósságba vette el, 's így a pálinka pénz nélkül ingyen adódott: a mit a meg hiteltetett Tanúk tagadnak és szemébe mondják az Alperesnek, hogy nem igazán beszéll. Ítéltetett: A meg hiteltetett Tanúk vallomásából meg bizonyosodván az Alperes ellen a vak pálinka mérés; a rendszabás szerint 50. ezüst ftban elmarasztatik; a tölle el hozott félben lévő pálinka confiscaltatik, és költséggel leendő végre hajtásra senator Nánássy Gábor Ur ki küldetik.”⁷⁹

Azzal a logikával, hogy a vakpálinkamérést adóssággal hozzák kapcsolatba, máshol is találkozhattunk. Az 1833. augusztus 3-án Szabó Istvánné Zsuzsanna ellen folytat vizsgálat anyagában találjuk a következő feljegyzést: „Felperes: Ez az asszony a tilalom ellen vak pálinkát mért, kérem a statutum szerint büntettetni. Alperes: A testvér ötsém küldött nekem Poklos Telekről Adósságba pálinkát, abból adtam egy fél meszelyt egy kiss leánynak 9 xrért; én vissza akartam adni a pénzét, de nem vette vissza.”⁸⁰

Végül még egy történet. 1744. június 13-án Debrecenben egy Nagy István nevű férfi került a bíróság elé. Nézzük a jegyzőkönyvet: „In Causa Fiscii, contra Stephanum Nagy I. Deliberatum est. Bizonyos lévén az, mert maga az I. sem tagadgya, hanem részegségével menti magát, hogy ő ezen a héten hétfőn reggel T. Bíró Urra, útiyában a közönséges Ucczán mások láttára a pályinkát reá köszönte, s. azzal magához hasonló Pályinkás Társáva akarván tenni rútúl megbestenitette, melljrenézve nem használván mencsége, hogy részeg volt, sőt vétke azzal is nagyobbódván, Concivisségétül, Mesterségétül suspendáltatván, vizen, kenyéren két heti Arestummal büntettetik.”⁸¹ Lehet, hogy ez a jókedélyű István vasárnap estétől hétfő reggelig ivott a kocsmában. Azt aligha feltételezhetjük, hogy józanul ne tudta volna, hogyan kell viselkedni a tisztelt bíró úrral, aki azután botlásáért elítéltette. Szegény István! Vajon milyen gondolatok juthattak eszébe a tömlőben töltött 2 hét alatt...

77 HBML. IV. A. 1011/k. 93. d. 1820/447.

78 HBML. IV. A. 1011/k. 94. d. 1820/564.

79 HBML. IV. A. 1011/k. 190. d. 1842/33.

80 HBML. IV. A. 1011/k. 148. d. 1833/598.

81 HBML. IV. A. 1011/e. 5. k. 739. old.

SHINGO AKIYAMA

**BRANDY (PÁLINKA) CONSUMPTION IN DEBRECEN
DURING THE 18TH CENTURY AND AT THE BEGINNING
OF THE 19TH CENTURY**

Though the inhabitants of Debrecen were primarily wine-consumers, the consumption of beer and brandy were also notable. Between 1742 and 1821 7-37.5 per cent of the income from taxing alcoholic beverages came from brandies.

The selling of brandies was conducted under the supervision of the distiller-inspector, who controlled innkeepers and distillers. When, in 1819 the city council let the sale of spirits out the position was abolished.

At the beginning of the 18th century only one inn was selling brandy. Inns at the outer districts of the city started to sell brandy at the beginning of the 18th century, the hostelrys in the centre in 1767. At the national fairs, four times a year, it was also possible to purchase brandy and the operation of "hootch-women" came to be accepted.

From the 1820s the renting-out of off-licence started to spread. Beer-selling was leased out in 1814, that of brandy in 1819. Between 1833 and 1841 brandy-selling was regulated by streets, and then it was rented in one for the city.

The following four types of brandies were sold in Debrecen: seprű-brandy, grain-brandy and plum-brandy (plum was imported from Szatmár and Szabolcs counties) and the aquavita, a type of seprű-brandy re-distilled and relished by reed-honey, orange-skin, pine-seeds, peach seeds, caraway seeds and "red paint".

Brandy was also distilled at home, in unknown quantities. Similarly, it is impossible to determine what and how much the people of Debrecen drunk outside inns and off-licenses. Brandy, however came to be an integral part of the life of the town-dwellers: they used it at funerals to medical purposes, and there are data about the illegal sale of brandy, as well. Illegal distilleries and consumers of illegal brandy were severely fined.